

სახელმწიფოს როლი ეკონომიკურ თავისუფლებაში

ელენე მენაბდე-ჯობაძე
სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი

მარიამ ძეზიშვილი
სტუ-ს დოქტორანტი

THE ROLE OF THE STATE IN ECONOMIC FREEDOM

Elene Menabde-Jobadze

Associate Professor, GTU

Mariam Dzebisashvili

PhD student, GTU

ABSTRACT

Freedom is a multidimensional concept and sometimes has a completely unexpected content. In philosophy, freedom opposes necessity, in ethics - responsibility, in politics - order. The content interpretation itself has a different hue. It can be associated with complete selfishness, as well as with conscious decision and thoughtful necessity. Is it right to take human freedom of will out of self-consciousness? In our deepest belief, freedom, as many still think, is not an action aimed at indiscriminate gratification of one's own desires, but an action to which morality, the human spiritual eye, points and pushes us. Economic freedom is based on the concept of personal property, because people have the right to decide for themselves how to use their personal time and data. On the other hand, they have no right to appropriate other people's property, to harm other people for personal gain, and to violate their freedom. The question has been repeatedly asked whether the state should interfere in economic processes. If yes it is permissible, then at what dose and with what frequency, and if it is not permissible, then how should the issues that the market cannot deal with independently be sorted out? The fact that economic freedom is much easier to achieve without government pressure and intervention does not mean that government has no special function. On the contrary, it is the state that must eliminate market imperfections, create an appropriate legal framework and interpret it correctly in order to protect the rights of every human being.

The best answer to the above questions is that the optimal level of economic freedom varies from country to country and depends not only on economic factors but also on social, political, geographical and other factors. The year 2020 turned out to be unexpected for everyone, which stopped the whole world and pulled the countries' economies back for many years. Tourism, imports, transportation and connections between countries were restricted. No country was ready for this. There were no examples from the past to find a simple solution. Each day deepened the economic crisis. In 2021, the Heritage Foundation's 2020 economic report was published and it is very important to analyze what challenges Georgia has and what we and the world have faced during this difficult period.

თანამედროვე რეალობაში ეკონომიკური აქტივობის კოორდინირების ორი გზა არსებობს: ცენტრალური დაგეგმვა, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს პირდაპირ ჩარევას მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებში, რომელსაც ხშირად ტოტალიტარულ მმართველობასაც უწოდებენ. ხოლო მეორე - ეფუძნება ნებაყოფლობით თანამშრომლობასა და ლიბერალურ იდეოლოგიას. სტატიის მიზანია განვიხილოთ ეკონომიკური თავისუფლების კონცეფცია და სახელმწიფოს როლი ეკონომიკური თავისუფლების ოპტიმალური დონის მიღწევისათვის.

ეკონომიკური თავისუფლება, უპირველეს ყოვლისა, მოდის კერძო საკუთრების ფლობის უფლებიდან. ზოგადად, ინდივიდი შესაძლებელია მიჩნეულ იქნეს, როგორც „ეკონომიკურად თავისუფალი“, თუკი მას გააჩნია ორი ძირითადი უფლება 1) კერძო საკუთრება, რომელსაც ის იღებს მითვისების, თაღლითობის ან/და ნებისმიერი ძალის გამოყენების გარეშე, დაცულია სხვა ადამიანების ხელყოფისგან და 2) მას შეუძლია გამოიყენოს, გაასხვისოს ან/და გაყიდოს კერძო საკუთრება საკუთარი შეხედულებისამებრ თუკი მისი ეს ქმედება არ ზღუდავს სხვა ადამიანების მსგავს უფლებებს.

როდესაც ვსაუბრობთ მთავრობის მნიშვნელობაზე ეკონომიკური თავისუფლების ქრილში, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეს არ ნიშნავს სახელმწიფოს აბსოლუტურ გამორიცხვას ამა თუ იმ ეკონომიკური აქტივობებიდან. პირიქით, მას გააჩნია განსაკუთრებული როლი, აღმოფხვრას ბაზრის არასრულყოფილება

ხშირად დაობენ იმაზე, თუ რა არის ეკონომიკური თავისუფლების ოპტიმალური დონე. სად არის ზღვარი, რომლის მიღწევის შემდგომ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეკონომიკური თავისუფლება მის ბუნებრივ დონეზეა ანდა ოქროს შუალედს იკავებს? ამ კითხვაზე, ცალსახა, კონკრეტული პასუხი არ არსებობს იმ მარტივი მიზეზით, რომ მსოფლიო ეკონომიკა ყოველდღიურად განიცდის ათობით ცვლილებას, რომელთა წინასწარ განჭვრეტაც ხშირად ძალიან რთულია. შესაბამისად, თითოეული ქვეყანა, რომელსაც სურს, გახდეს განვითარებული მსოფლიოს ნაწილი, ცდილობს ფეხი აუწყოს იმ ცვლებებს, რომელთაც ადგილი აქვს ამა თუ იმ რეგიონში. აქედან გამომდინარე, ჩვენ არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეკონომიკური თავისუფლების სასურველი დონე მიღწეულია და არ საჭიროებს არავითარ ცვლილებებს. პირიქით, ის დროში პროგრესირებს მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებებთან ერთად.

საუკეთესო პასუხი კი ზემოთ დასმულ კითხვებზე არის ის, რომ ეკონომიკური თავისუფლების ოპტიმალური დონე განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით და დამოკიდებულია არა მხოლოდ ეკონომიკურ ფაქტორებზე, არამედ სოციალურ, პოლიტიკურ, გეოგრაფიულ თუ სხვა ფაქტორებზეც.

განვიხილოთ ეკონომიკური თავისუფლების ძირითადი კომპონენტები და მათი შესაძლო გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე. Heritage Foundation-ის კვლევა მოიცავს მსოფლიოს 186 ქვეყანას და აფასებს მათ 12 კატეგორიას:

❖ **კანონის უზენაესობა** (საკუთრების უფლება, სამართლოს ეფექტიანობა, მთავრობის კეთილსინდისიერება);

❖ **მთავრობის ზომა** (ფინანსური კეთილდღეობა, საბიუჯეტო დანახარჯები, საგადასახადო ტვირთი);

❖ **რეგულირების ეფექტიანობა** (ბიზნესის თავისუფლება, შრომის თავისუფლება, მონეტარული თავისუფლება);

❖ **ბაზრის ღიაობა** (ვაჭრობის თავისუფლება, ინვესტირების თავისუფლება, ფინანსური თავისუფლება).

საკუთრების უფლება - განიხილება კაპიტალის დაგროვების აუცილებელ პირობად, რომლის გარეშეც, როგორც ისტორიიდან ცნობილია, შეუძლებელი იქნებოდა კაპიტალიზმის, როგორც სისტემის განვითარება. საკუთრების უფლება და დაგროვების საშუალება მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მათთვის, ვინც დაგროვილი კაპიტალით სხვადასხვა პროექტში ინვესტიციას დებს, არამედ მათთვისაც ვინც ამ პროექტში არიან დასაქმებულები. მათ ეზრდებათ სამუშაო მოტივაცია იმის ცოდნით, რომ მიღებული შემოსავლი შეეძლებათ პირადი მიზნებისათვის გამოიყენონ.

სასამართლოს ეფექტიანობა - გულისხმობს ადამიანის უფლებების სხვა ადამიანების, ორგანიზაციებისა და სამთავრობო ორგანოების მხრიდან ხელყოფისგან დაცვას. განვითარებად ქვეყნებში, სამართლებრივი სისტემის ეფექტურობა ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად ითვლება.

მთავრობის კეთილსინდისიერება - ეს პარამეტრი ძირითადად ხასიათდება მოსყიდვით, ნეპოტიზმით, ძალაუფლების გადაჭარბებით და ა.შ. ნებისმიერი იურიდიული თუ ფიზიკური პირი ვალდებულია მოქმედებდეს კანონის ფარგლებში და მიზნის მისაღწევად არ უნდა სარგებლობდეს პირადი არაფორმალური კავშირებით, არ უნდა იღებდეს და გასცემდეს საჩუქრებსა და ქრთამს. ექსპერტები აღნიშნავენ, რომ არსებობს კავშირი სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაში ჩარევასა და კორუფციის მოგვარებას შორის. აღსანიშნავია, რომ რაც უფრო ერევა სახელმწიფო კორუფციული საქმიანობის აღმოფხვრაში, მით მეტად ფიქსირდება სახელმწიფო მოხელეებისაგან ქრთამის აღების ფაქტები.

საგადასახადო ტვირთი - ექსპერტების თქმით ეს პარამეტრი უარყოფით გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე, ვინაიდან, რაც უფრო მაღალია გადასახადები

მით უფრო ნაკლებ ადამიანს აქვს მუშაობის დანაშაულის სურვილი. ხოლო ის არგუმენტები, რომ მომავალში გადასახადები შეიძლება დაბრუნდეს სოციალური შეღავათებით, სამედიცინო მომსახურებით ან ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებით, როგორც წესი, საზოგადოებაში მოტივაციას არ ზრდის.

საბიუჯეტო დანახარჯები - მოიცავს სახელმწიფო ორგანოებისა და განხორციელებული პროექტების ხარჯებს. ამავდროულად, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სახელმწიფო ხარჯების ნაწილი მიმართულია ინფრასტრუქტურის, სამეცნიერო კვლევისა და ადამიანური კაპიტალის ხარისხის გაუმჯობესებისკენ. რასაკვირველია, ასეთი ინვესტიციები დადებით გავლენას ახდენს ეკონომიკის განვითარებაზე, მაგრამ ექსპერტების დასკვნით სახელმწიფო კერძო სექტორისგან განსხვავებით ამ ყველაფერს ახორციელებს გაცილებით ნაკლები ეფექტურობით. გარდა ამისა, აფინანსებენ დიდი რაოდენობით ისეთ პროექტებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ პირველ რიგში წმინდა პოლიტიკური ამოცანების გადაჭრას და საერთაშორისო ასპარეზზე სახელმწიფოს სტატუსის შენარჩუნებას, რაც ქვეყნის ეკონომიკაზე მნიშვნელოვან გავლენას ვერ ახდენს.

ფინანსური კეთილდღეობა - ეს პარამეტრი ფასდება ორი ინდიკატორის საფუძველზე, ესენია: სახელმწიფო ვალისა და ბიუჯეტის დეფიციტის ზომა. რაც უფრო მაღალია ვალი და დეფიციტი, მით უფრო დაბალია ფინანსური კეთილდღეობა. ასეთ ვითარებაში კი დიდად სავარაუდოა სახელმწიფო კვლავ ჩაერიოს ეკონომიკაში. გაზარდოს გადასახადები და გაატაროს სხვადასხვა სახის ღონისძიებები, რათა როგორმე შეამციროს არსებული ზარალი, თუმცა გადასახადების გაზრდა თავის მხრივ საგადასახადო ტვირთის პრობლემასთან გვაბრუნებს.

ბიზნესის თავისუფლება - გულისხმობს იმას, რომ ადამიანს, საკუთარი უნარ-ჩვევებითა და სახელმწიფოსთან მინიმალური ურთიერთობით უნდა შეეძლოს ბიზნესის წამოწყება. ამ პარამეტრში ხშირად ვაწყდებით ისეთ პრობლემებს როგორიცაა: რეგისტრაციისას დაკარგული დიდი დრო, ბიუროკრატია, სხვადასხვა გაუგებარ საბუთში გადასახდელი თანხები, არქივიდან საბუთების მოპოვების სირთულე და ა.შ. ეს ყოველივე ამცირებს ბიზნესის თავისუფლებას.

შრომითი თავისუფლება - გულისხმობს პირველ რიგში, ინდივიდუალურ თავისუფლებას, რათა ადამიანმა თავად გადაწყვიტოს რა საქმით სურს დასაქმდეს, მეორე რიგში, დამსაქმებელს აქვს უფლება აიყვანოს და გაათავისუფლოს კადრი, ხოლო ბოლოს დამსაქმებელსა და დასაქმებულს უფლება აქვთ მოილაპარაკონ თანამშრომლობის პირობებზე. გაუმართავი და ჩამოუყალიბებელი შრომის კოდექსი, ხშირად ქმნის გაუგებრობებს და პრობლემებს უქმნის როგორც კონკრეტულად ბიზნეს საქმიანობას ისე მთლიანად შრომის ბაზარს.

მონეტარული თავისუფლება - მონეტარული თავისუფლების დროს ინფლაცია მინიმუმამდე გახლავთ

დაყვანილი ხოლო ფასებს ბაზარი არეგულირებს. ეს პირობები მენარმეს უქმნის შესაძლებლობას დაგეგმოს და განახორციელოს გრძელვადიანი პროექტები, ინვესტიციები და შეიქმნას საბანკო დანაზოგი.

ვაჭრობის თავისუფლება - ფასდება იმის მიხედვით თუ რამდენად იქმნება ბარიერები ქვეყანაში საქონლისა და მომსახურების ექსპორტისა და იმპორტის დროს. პრობლემები კი მრავალი სახის შეიძლება იყოს: გაზრდილი საბაჟო გადასახადი, ქვეყნის გართულებული კანონმდებლობა, დანესებული სტანდარტები და სხვა.

ინვესტირების თავისუფლება - გულისხმობს შეზღუდვების არსებობას კაპიტალის გადაადგილებაში და სარგებლობაში, როგორც ქვეყნის შიგნით საინვესტიციოდ ასევე იმ შემთხვევებში, როდესაც გადალახავს სახელმწიფო საზღვრებს.

ფინანსური თავისუფლება - გულისხმობს სახელმწიფო ორგანოებისაგან თავისუფალ საბანკო სისტემას. ამ სისტემის კარგად ფუნქციონირებადი მუშაობა უკავშირდება ეკონომიკის გამჭვირვალობას, სწორად აგებულ აუდიტორულ სისტემას და რისკების შეფასების მეთოდებს. ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ ფინანსური სექტორის მუშაობა, რომელიც უზრუნველყოფს დანაზოგების დაგროვებას, სესხების გაცემას, თანხების გადარიცხვისა და მიღების მილიონობით ტრანზაქციას და ა.შ. ზენოლის გარეშე გაცილებით ეფექტიანია.

რაც შეეხება სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევას, არსებობს სახელმწიფოსა და ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების მრავალი სფერო, რომელიც ითვალისწინებს თითოეული მათგანის ადგილისა და როლის განსაზღვრას საზოგადოებრივ პროცესებში. ეს ურთიერთდამოკიდებულება ასევე მოითხოვს სახელმწიფო მართვის სრულყოფის მიზნით მნიშვნელოვანი ადმინისტრაციული რეფორმების განხორციელებას, რომელიც, ჩვენი აზრით, უნდა წარიმართოს შემდეგი მიმართულებებით:

- სახელმწიფოს ადმინისტრაციული პოტენციალის საგრძნობი გაძლიერება და სახელმწიფო აპარატის ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა;
- სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის რეფორმირება და სახელმწიფო მართვის თანამედროვე სისტემის შექმნა, რომელიც გაითვალისწინებს როგორც საზღვარგარეთის ქვეყნების მოწინავე გამოცდილებას, ისე საქართველოს კონკრეტულ პირობებს, მოცემული ეტაპის სპეციფიკას.
- სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციონირების თანამედროვე მეთოდური და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ბაზის შექმნა, რომელიც დაემყარება ეფექტიანი მმართველობითი ტექნოლოგიებისა და ხერხების ათვისებას;
- მართვის შემდგომი დემოკრატიზაცია და ოპტიმიზაცია მისი უფრო მოქნილი და ეფექტიანი, თანამედროვე მოთხოვნების ადეკვატური მოდელის შემუშავება;
- მოქალაქეთა ფართო მონაწილეობა მმართველო-

ბითი გადაწყვეტილებების მიღებაში, სახელმწიფო მმართველობითი სტრუქტურების გამჭვირვალობა;

- სახელმწიფო მმართველობითი გადაწყვეტილებების მომზადებისა და მიღების თანამედროვე ინფორმაციული სისტემების გამოყენება;
- სახელმწიფო ხელისუფლებისა და თვითმმართველობის ბალანსის დადგენა და დაცვა, სახელმწიფო მმართველობითი სტრუქტურებისა და საზოგადოების ურთიერთობის მოქნილი მექანიზმების შექმნა;
- ხელისუფლების ყველა დონის საქმიანობაზე კონტროლის უზრუნველყოფა, რამაც უნდა გამოიწვიოს ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება, კორუფცია და სხვა ნეგატიური მოვლენები.

როგორც აღვნიშნეთ, რთულია დავადგინოთ რაიმე ზღვარი ოპტიმალური ეკონომიკური თავისუფლების დონისათვის. იგი მერყეობს ქვეყნების მიხედვით და ხშირად დამოკიდებულია არაეკონომიკურ ფაქტორებზეც. იმისათვის, რომ ეკონომიკურმა თავისუფლებამ მოიტანოს მდგრადი ეკონომიკური განვითარება, საჭიროა ჩანასახშივე იყოს განსაზღვრული ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგია და მიზნები, რის მიღწევასაც ხელი უნდა შეუწყოს თავისუფალმა ეკონომიკურმა გარემომ. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავისუფლება გარდაიქმნება ფსევდოთავისუფლებად და წარმატებას მხოლოდ საერთაშორისო რეიტინგში დავინახავთ. აქ კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მთავრობის ფუნქცია, რომელმაც უნდა ჩამოაყალიბოს და განავითაროს რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკა გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად. დღევანდელ მსოფლიოში, სადაც დემოკრატია და ადამიანის უფლებები უმთავრეს ფასეულობებს წარმოადგენს, განსაკუთრებით დიდ მნიშვნელობას იძენს ეკონომიკური თავისუფლება, რადგან სწორედ ის წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის მიღწევის ყველაზე აპრობირებულ და სამართლიან გზას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. პაპავა ვ., ეკონომიკური ზრდის შეფასება ევროკავშირის პოსტკომუნისტურ და აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებში; გამომცემლობა „საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი“; თბილისი, 2018.
2. ფუტყარაძე რ., ევროპული ინტეგრაცია და საქართველოს ეკონომიკის გამოწვევები; გამომცემლობა „გლობალიზაცია და ბიზნესი“; თბილისი, 2017.
3. ტურაბელიძე ო., თავისუფლების ეკონომიკური ბაირალები; გამომცემლობა „საქართველოს რესპუბლიკა“; თბილისი, 2013.
4. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო; <http://www.economy.ge/?page=ecoreview&s=22> გადამოწმებულ იქნა: 2.10.2021.
5. ჰერიტიჯის ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი; <https://www.heritage.org/> გადამოწმებულ იქნა: 2.10.2021.